
KRITIKAI SZEMLE

EGY KÖNYV, KÉT KRITIKA

Vajda Gábor: *A magyar irodalom a Délvidéken Trianontól napjainkig*. Bereményi Könyvkiadó, Budapest, 1995

A POPULISTA IRODALOMSZEMLÉLET ÚTVESZTŐI

A fölöttébb problematikus jugoszláviai „rendszeráltás” kezdetén, amikor a másként gondolkodók politikai pártokba tömörülhettek végre, kisebbségünk soraiban is megkezdődött az erjedés. Miközben a kommunista éra általános, mindenre kiterjedő tagadásának jegyében köztársaságszerte előretört, majd az ellenzéki pártok nagy részét is megfertőzve és magával ragadva tombolni kezdett a nacionalizmus, újonnan megalakult érdekvédelmi szervezetünk, ugyancsak a közelmúlt radikális tagadásának pozíciójából, megmaradásunk politikai, gazdasági és szellemi feltételeit próbálta megnevezni. Fellépését és ténykedését a föltétlen kiküzdendő egység eszméje hatotta át, s így nem kerülhette el a mindenkori népfrontosság gyermekbetegségét: a mélyen igazságtalan és antidemokratikus általánosítást. Úgyszólván megalakulásának pillanatától fogva, idehaza és az anyaországban egyaránt, hadjáratot indított humán értelmiségünk egy része, az ún. csúcsértelmiség ellen, a gyávaság és árulás bűnében marasztalva el azt. A becsmérés meg-megújuló hullámai 1994 elején tetőztek, amikor is Mirmics Károly mint újsütetű irodalomszakértő a kollektív népárvulás bélyegét ütötte a vajdasági magyar írókra, amit már, mindnyájan emlékszünk rá, a sokat megélt, toleráns, pályája vége felé tartó Herceg János sem tudott elviselni: főlháborodásában a nyilvánosság előtt lemondott a VMDK tiszteletbeli elnökségéről.

A tényleges stratégiai célokról megfeledkezett hadviselők egyike-másika a jugoszláviai magyar irodalom öneszmélésének évtizedek alatt kialakult eredményeit vette célba. Egyesek irodalmunk két háború közötti korszakának feltárását vélték meddő vállalkozásnak, mások az önálló vajdasági magyar kultúra koncepcióját kiáltották ki anyanemzettől eltávolítónak, megint mások pedig gyökeres átértékelést sürgetve leszögezték, hogy literatúránk eddigi értékrendszere végérvényesen a múlté. A csapásmérők populista eszmélkedése tehát a minden tekintetben sötét közelmúlt, illetve a minden tekintetben fényes, mert végre tiszta képet ígérő jövő kategóriáit nyomatékosította, mintegy jelezve, hogy közel már a nap, midőn a széles körű igazságtétel hön áhított pillanata elérkezik.

Ezt hozta meg nemrég Vajda Gábor könyve, amely már címével érzékelteti az átértékelés intencióját. Noha alkotóinknak az utóbbi hetvenöt esztendő során, eltekintve a háborús időktől, vajdasági vagy jugoszláviai magyar fróként kellett létezniük, könyve címében Vajda megvonja tőlük e jelzőket, s kívülrőlállását demonstrálandó a délvidékiséget ugratja ki. Teheti, hiszen ma már a Délvidék fogalmának használatáért nem jár fenytés,

arra azonban nem gondol, hogy irodalmunk ilyesféle helyhez kötése teljességgel tarthatatlan. Aligha szorul bizonyításra, hogy ha a történelem sodrában a Délvidék Délvidék maradhatott volna, tájaink magyar irodalmának története mind a tájékozódások és törekvések, mind a megvalósulások tekintetében egészen más összképet mutatna, mint amilyen a kisebbségi lét változó adottságai között kialakulhatott. E tényt Vajda Gábor egyszerűen mellőzi. Két okból. Egyfelől tudtul akarja adni, hogy az elvtelen, gyáva és áruló csücsértelmiségieknek hosszú idő óta használt terminológiájához semmi köze, másfelől pedig az érzelmi ráhatás szándéka is vezérli. Ha azt mondom, Délvidék, méghozzá Trianon tözsomszédságában, sebeket érintek. Széles e világon nincs tán gondolkodó magyar, aki dőre közönnyel tudná fölidézni azt az időt, amikor a győztes nagyhatalmak a háborúban való részvételért egész nemzetünkön álltak bosszút. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, mintha irodalmunk kezdeteinek meghatározásakor Trianon biztosabb fogódzó lehetne, mint 1918 ősze, melyet irodalomtörténet-írásunk feltételelesen az indulás pillanatának tart.

Már a kötet címe dilemmákat ébreszt tehát, hogy aztán maga az áttekintés zűrzavarig menően halmozza a tisztázatlan, ellentmondásos, fondorkodó, nemegyszer brutálisan gyalázkodó ítéleteket.

Egyelőre maradjunk csak a külsőbb köröknél. Vajda Gábor nem tartotta fontosnak közölni, hogy mikor zárta le a kéziratot, s így aztán nem lehet pontosan megállapítani, meddig is terjed a „napjainkig”. Ennél is zavaróbb, hogy nem informál arról sem, milyen kritériumok alapján sorolta be, illetve rostálta ki íróinkat. Minthogy meggyőződése szerint a becsület, „elsősorban az értékeket tudatosító, de a hibákra is rámutató kritikának alig néhány évig tartó konjunktuurája volt nálunk”, azt hihetnénk, hogy épp az ilyen értelemben vett kritikusság a vezérsillaga. Erről azonban szó sincs. Ha a két háború közötti korszak jelenségeit fürkészsze Ambrus Balázs és Kováts Antal verselményeinek is teret szentel, György Mátyás, Lovász Pál, Bencz Boldizsár, Sziráky Dénes Sándor, Dudás Kálmán és mások munkásságát viszont teljesen mellőzi, akkor ez a méltánytalan megkülönböztetés sem menthető vétségét emeli ki. Természetesen a prózaírók esetében is hasonló a helyzet. Borsodi Lajost, akit maga is epigonként tart számon, figyelemben részesíti, Havas Károly, Munk Artúr és mások nevét viszont meg sem említi. Mondanom sem kell talán, hogy a háború utáni fejlemények megítélésekre is ezt az eljárást alkalmazza. Igen tanulságos pillantást vetni azoknak a természetesen más-más kategóriába tartozó költőknek, íróknak, kritikusoknak és irodalomtörténészeknek névsorára, akiket a „délvidéki” zsinórmérték mindenestül kiteszítana irodalmunkból. Íme, a korántsem teljes lista. Vajda Gábor számára Kvazimodo Braun István, Komáromi József Sándor, Kolozsi Tibor, Saffer Pál, Dési Ábel, Dávid András, Várady Tibor, Dóró Sándor, Torok Csaba, Vesztég Ferenc, illetve a fiatalabbak közül Türi Gábor, Ladányi István, Harkai Vass Éva, Csányi Erzsébet, Faragó Kornélia és a náluk is fiatalabbak egyszerűen nem léteznek.

Az intenzív kirekesztődit szembetűnő aránytalanságok követik a kötetben. Kétségtelen, hogy egy irodalomtörténeti kézikönyvben nem lehet kínos pedantériával kicentizni, hány sor is jusson egy-egy szerzőre. Ennek ellenére igencsak nyugtalanító, hogy Vajda Gábor a már említett Ambrus Balázsról és Kováts Antalról ugyanolyan terjedelemben értekezik, mint Koncz Istvánról; Urbán Jánosról, mint Végel Lászlóról; Zákány Antalról pedig több a mondandója, a sorok számát illetően legalábbis, mint Gion Nándorról.

Nagyon igaza van Kölcseynek, midőn arra figyelmeztet, hogy ha valaki a maga „személyes ízlését veszi egyedülvaló zsinórmértékül”, elkerülhetetlenül önkényes „kívánsá-

gokat fog előterjeszteni”. Ezek a „kívánságok” Vajda Gábor esetében akkor válnak igazán láthatóvá, ha pillantást vetünk populista értekezési módszerére. Induljunk ki nyomban az első fejezetből, ahol a „vajdasági magyar irodalom” (hát mégis?) alapjait próbálja körüljárni. Már az első bekezdés fejbe kólintóan tanulságos: „A hatvanas évek második felétől arra tanították az ifjúságot a Vajdaságban, hogy itt nekünk évszázadokra visszamenő művelődési, sőt irodalmi gyökereink vannak, tehát a trianoni határváltozás nem lehetett több számunkra eszméletű jellegű lélektani problémánál, az intézményesedés felé vezető lépések megtételénél. Ennek a Bori Imre által képviselt elméletnek az értelmében a határnak a Szabadka fölötti meghúzása már önmagában jelezte a jugoszláviai magyar irodalom megszületését, függetlenül attól, hogy az itt maradt írók kezdetben tagadták-e vagy sem.”

Az első mondat első fele tényközlő, akár indirekt idézetnek is vehetnénk, a *tehát*-tal kezdődő következtetés azonban már pontosan jelzi a félrevezetés fondor szándékát, hisz Bori Imre az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása és az új határok megvonása után kialakult helyzet kapcsán nem holmiféle lélektani problémáról, hanem megrázkódtató-sokról beszél. A bekezdés második mondata az iméntinél is vaskosabb csúsztatást tartalmaz. Ha Bori Imre azt bizonygatja, hogy az „irodalmi élet ugyan nyomban az események után jelt adott magáról, de az öneszmélés folyamata éveken át tartott”, s e fölismerés birtokában feltárja a húszas évek vitáit, majd végül leszögezi, hogy irodalmunk ez idő tájt a „születésnek, a keletkezésnek, de a meg nem születésnek is jellegzetes és tünetértékű állapotában élt és alakult”, akkor nem nehéz belátni, hogy Vajda Gábor interpretációja tisztességtelen ráfogás csupán.

A továbbiakban, mint ilyen indítás után várható is, Vajda Gábor még inkább elveti a sulykot. Bori Imre hagyományértelmezésének hibái „tragikus végkifejlet”-et okoztak, állítja, majd meg is nevezi a legnagyobbat: a szemléletbeli differenciálatlanságot. Ez abban nyilvánul meg, hogy Bori Imre nem tartotta fontosnak a valamiképpen mindig ható nemzeti hagyománynak és az adott vidéken felkutatható, de csak a kutatók számára létező művelődéstörténeti emlékeknek a megkülönböztetését, minek következtében szemlélete azt a *látszatot* kelti, „mintha a *Huszita Biblia*, a reneszánsz bácsi emlékei, a reformáció baranyai nyomai és sok más egyéb nem a magyar művelődési tudat által lennének fontosak számunkra, hanem azon pusztá tény által, hogy a mi tájunkon keletkeztek”.

Lehet, hogy Vajda Gáborban Bori Imre hagyományértelmezése valóban ezt a látszatot kelti, de hát a tények mégsem ilyen-olyan látszatok függvényei. Bori Imre ugyanis, fényévekre a vajdai látszattól, pontosan rögzítette, mi is készíti a tájunkhoz fűződő emlékek feltárására: „Az elmúlt ötven esztendő külön történetének a kérdése ugyan már nem képezi a vita tárgyát – a külön fejlődések ténye kellő módon megvilágította azt a dialektikusnak nevezhető viszonyt, amely az egyetemes magyar irodalom belül az egyes magyar irodalmakat összefűzi, ugyanakkor külön és sajátos arculatát is tiszteletben tartja. Kétségtelen ugyanis, hogy a magyar irodalom múltja, mint az egyetemes magyar irodalom közös hagyománya, *mindannyiunk birtoka és kincse* – de hogy például a jugoszláviai magyar irodalom miképpen viszonyuljon az egyetemes magyar irodalmi hagyománynak ahhoz a rétegéhez, amelyhez *nemcsak a művészi érték ténye kapcsolja*, hanem az is, hogy ez a hagyományréteg tájai életének produktivitásából következnek, s hogy a mai jugoszláviai magyar író a múlt eme alkotóinak *bizalmasabban foghatja meg a kezét* –, arról az eszmecserék tulajdonképpen meg sem kezdődtek” (kiem.: U. Cs.). Járatlan úton indult

tehát Bori Imre, s mivel a „területiség elvé”-nek érvényesítésével nem tudott megelégedni, kutatni kezdte a szellemi folytonosságnak esetleg 1918 előtt is fellelhető nyomait. Eközben jutott el annak állításáig, hogy tájunk irodalma már 1920 előtt is önállóbb életre törekedett, arculata megformálásán munkálkodott, és a maga sajátos világát felismerve, öntudatával is számot vetett. Ez így természetesen vita tárgyát képezheti, mint ahogy képezte eddig is. Ne feledjük azonban, hogy ha akadna is felkészült kutató, aki a folytonosságra vonatkozó Bori-feltevésnek mindegyikét cáfolni tudná, akkor is maradna a „bizalmasabb kézfogas” eliminálhatatlan ténye, amely változatlanul súlyt és eszméletető szerepet biztosít Bori Imre „előtörténet”-ének.

Mint hogy Vajda Gábor nem a tisztázandó kérdések tisztázását kívánja elősegíteni, rövid úton eljut annak hangoztatásáig, hogy Bori Imre hagyományfeltáró koncepciója utóbb azért bizonyult „naivnak és egyre inkább károsnak”, mert a „hivatalos kultúrpolitikával lett azonos”. Lévéen hogy irodalomtörténésünk a hatvanas-hetvenes évek fordulóján alakította ki koncepcióját, a vajdai sugallat nem mást jelent, mint hogy tulajdonképpen a hivatalos kultúrpolitika „ereszkedett le” Bori Imréhez, azonosult felfogásával, ami merő képtelenség, hisz távolabbi és közelebbi múltunkban nem ismerünk egyetlen olyan jugoszláv hatalmi struktúrát sem, amely felhőtlen örömmel vette volna tudomásul, hogy tájainkon a magyar írásbeliség és kultúra csaknem ezeréves múltra tekint vissza.

Vajda, csakhogy mielőbb hozzáfoghasson valódi céljának realizálásához, „becsületes”, „értékkereső” leckéjének felmondásához, simán elhallgatja ezt a mozzanatot. Mielőtt azonban szentorinok hitt hangját szabadjárá engedné, meghatározza a csücsértelmiségi árulok ténykedésének erőterét. Rámutat, hogy a Magyar Tanszék munkatársai elvtelen, látszatmegőrző kapcsolatot alakítottak ki a Forum Könyvkiadóval, a hatalom sugájával, s ehhez a szövetséghez aztán egzisztenciális érdekből az irodalmi folyóiratok és mellékletek szerkesztői is felzárkóztak. E gyűlölködő kép megrajzolása után most már elkezdheti a leleplező okítást. Nem elégszik meg azzal, hogy Bori Imrét „kulturális ceszaromániá”-val vádolja, hanem párját ritkító erőlködéssel a művét is le akarja rántani. Bori munkásságában, melyre szerinte évtizedeken át a Kommunista Szövetségtől kapott megbízatást, elsősorban a „kezdetben kiváló, később közepes, utóbb viszont a retrográd irodalompolitikust” fedezhetjük föl. Műveinek sora ugyanis a hetvenes évek közepétől önisméltések „elburjánzásává fajul”, az „erőltetett barátkozásnak az izzadságszaga”, az elfáradás érződik rajtuk, s már „csak a részleteikben mondanak újat”. Alig egy-két könyvnek kegyelmez meg, anélkül, hogy szólna is róluk, s közben nem áttal olyan bohó gondolatokat is Bori Imrének tulajdonítani, amelyeket soha le nem írt. Akarnok-etikája parancsára egyebek közt azt szeretné elhitetni – nem tudni, kivel –, hogy Bori Imre szerint egy „rossz vajdasági költőt (pl. Hiadort) jobban illik szeretni, mint egy közepes magyarországit, vagy egy kiváló (de kisebbségi betegségben szenvedő) erdélyit”. S hogy a kép teljes legyen, a nyolcvanas évek végén született Bori-tankönyveket a „nagy-jugoszláv bolshevik politikát kiszolgáló” munkáknak nevezi.

Tévedés lenne azonban feltételezni, hogy a „becsületes”, „értékkereső” kritikusság efféle nyilai kizárólag Bori Imrét célozgatják. Szenteleky Kornél se jár sokkal jobban. Másfél évtizeddel ezelőtt Vajda még úgy vélte, hogy Szenteleky betegesen ragaszkodott a vezérséghez, sőt „irodalmi diktátor” volt. Ma már, hogy Bori Imrében új célpontra tált, eltekint ugyan egykori gorombaságaitól, de azért, ha csak teheti, belemar Szentelekybe. Helyét a nála 1928-ban bekövetkezett fordulatig a „tipikusan biedermeier korlátozottságú frók között” jelöli ki, hisz „irodalmi tevékenysége alig volt több egy műked-

velő magas szintű álmódosásánál”. Esztétizmusát „epigon jellegű”-nek, az általa szerkesztett *Kalanyát* pedig csaknem olyan alacsony színvonalúnak tartja, mint a folyóirat háború alatti számaint. Ráadásul nem egészen érthető indítékokból ismételten azt bizonygatja, hogy Szenteleky sem szerény, sem önfeláldozó nem volt. Mindebből kitetszik, hogy Vajda Gábor épp azokat a szervező, alapozó elméket feketítené be nem kis gyönyörrel, kik irodalmunk történetének egy-egy periódusában a lehetőségekhez képest legtöbbet tettek gyarapodásunkért.

Vonatkozik ez azonban a szépírókra is, aminek fő okát Vajda Gábor irodalomszemléletében kell keresnünk. A már idézett első fejezet végén olvashatjuk a következő axiomatikus megállapítását: „Az, hogy valaki »vajdasági« író-e, a születési és a lakhely esetlegességén túl annak a kérdése, hogy élményvilágában meghatározó erővel van-e jelen a kisebbségi sors. Ennek hiteles kifejezésében közészerű tehetségek is jeleskedhetnek, minthogy az esztétikumot a mi vidékünkön magától értetődően támogatja meg az etika értéktartománya.” Hát nem, véletlenül sem! Ha egy tehetséges író az emberi kérdéseknek, a lét kérdéseinek a foglya, melyek között persze ott vannak a kisebbségiek is, már nem érdemli meg a „vajdasági” jelzőt, tán még az írói titulust sem? Egyébként is: egy jó vers, novella vagy regény sokkal többet és maradandóbbat mond a sorsunkról (is), mint a mégoly elszántan kisebbségi kulcsokat csörgető közészer.

Vajda Gábor kirekesztőleges és gettósító definíciójának emellett van egy rossz emlékeket idéző árnyalata is, amelynek lényege akkor mutatkozik meg, ha tézisént némileg módosítjuk. Valahogy így: az, hogy valaki proletáriró-e, a születési és a lakhely esetlegességén túl annak a kérdése, hogy élményvilágában meghatározó erővel van-e jelen a proletársors. Hogy e behelyettesítés mennyire jogos, arról Vajda Gábor terminológiája tanúskodik igen beszédesen. Vajda, miközben egyfolytában szidja a „bolsevik műeszmény”-t, manapság is fesztelenül használja a „haladó irodalom”, a „valóságtükröző líra”, a „valóságtükröző realizmus poétikája” terminusokat, s a művelődéspolitikánk által állítólag támogatott „kifejezésbeli irracionalizmus”-tól elfordulva, a „nyílt küzdelmet” vállaló szerzők mellé áll. Nem véletlen hát, hogy Fehér Ferenc költészetéből hiányolja a „jövőkép”-et, s nehezményezi, hogy „csupán néhol dereng fel némi optimizmus benne”. Az elmúlás vonzaskörében alkotó Szirmai Károlyról viszont álmélikodtatón leszögezi, hogy „mind költészete, mind pedig novellisztikája a maga módján radikális tiltakozás a korabeli valóság embertelensége ellen”.

Igen, a szocialista realizmus esztétikájának reinkarnációjával állunk szemben, ami végső soron csöppet sem meglepő, hisz eszmei irányultságuk minden látszólagos eltérése ellenére a zsdanovizmus és a populizmus tejtestvérek. Ennek az igen keserű levét isszák meg aztán írónk.

„Brasnyó István prózai műve a háború utáni jugoszláviai magyar irodalom egyik legkiemelkedőbb, de a mai magyar nyelvű próza viszonylataiban is külön figyelmet érdemlő alkotása” – vallotta 1983-ban Vajda Gábor a *Famúliáról*, minek alapján azt gondolhatná az ember, hogy könyvének megfelelő helyén épp erre a regényre fog összpontosítani. Nem teszi azonban, mert időközben „fontosabb” dolga akadt. Előbb Brasnyót, az embert bélyegzi meg, mondván, hogy behódolt a jugoszláviai magyar kultúrpolitikának, később a „féktelen irracionalizmus, a kompozíciótlán látomászuhatag, az írás önélevezetésének mértéktelensége, az ember és az olvasó cinikus megvetése” miatt kárhözhatja, sőt embergyűlöletet olvas rá, majd végül kimondja a tanulságok tanulságát: „írónk legfeljebb a sikerültebb ifjúsági műveiben alkot a szó esztétikai értelmében”.

Ezenközben pedig, valahol a kötet elején, változatlanul ott fényeskedik a konstatació, miszerint a proletkultos Somogyi Pál versei a „szegénység szolgálatától forró hangulatúak”.

Az viszont, amit Tolnai Ottóval művel, már a populista akrobatika mesterremekének tekinthető. Gyűlölködésének itt is a lépcsőzetes sárdobálás eszközeivel ad hangot. Leszögezi, hogy a pályakezdő Tolnai Ottó lázadása „nem egy magasabb rendű emberség nevében csipkedte a társadalom egyezményes hazugságait, hanem annak modoros vagy egészen egyszerű kimondásával, hogy lényegében mindannyian – így maga a költő is – egészen közönségesek, haszonlesők, szorongók és jövőtlenek vagyunk”. E mérgezett maszatosítás kiváló alapul szolgál arra, hogy a következő lépcsőfokon, abszurditást abszurdításra halmozva, a „vajdasági magyar költészetnek a nihilben fuldoklásáért, a művészeti etikanak a száműzéséért” Tolnait is felelőssé tegye. Az ember nem hisz a szemének. Először is: képtelen ráfogás, hogy költészetünk fuldoklik; másodsor: ha netán mégis fuldokolna, nyilván nem a nihilben, hanem Vajdaságban fuldoklik; harmadsor: lírikusaink korántsem jámbor dedósok, kik költőnk fuvolaszavára a nagy nihil felé menetelnek. Ezen a ponton a ráció lángjai már alig pislákolnak, de mert Vajda Gábor fokozni kívánja csapásainak erejét, érvelése kacagtatón a „szürrealitás” térségére téved: „A vádlói feljelentést és a bírósági ítéletet kiváltó Rózsa-cikkhez, annak összefüggéseihez neki akkor sincs köze, ha abban az időben ő volt is az *Új Symposion* szerkesztője, s emiatt felelősségre is vonták, és feltételes börtönbüntetésre ítélték.”

Ilyen alapozás után tér át Tolnai Ottó munkásságának „becsületes”, „értékkereső” mérlegetésére. Megtudjuk, hogy első prózai művei, beleértve a *Rovarházat* is, többnyire olvashatatlanok, hogy költőként „viszonylag sok selejtes szöveget is produkál”, nem csoda hát, hogy Magyarországon a „hatalomtól tönkretett *Új Symposion* veteránját, nem pedig jó versek íróját tisztelik benne”. Annál inkább, mert az „utóbbi években közepes színvonalú verseket sem mindig tartalmazó köteteket is megjelentettek tőle”, amilyen az *Árvacsáth* is, melyben „már-már túltengenek a versesztétikán aluli szenvelgések”. Még szerencse, akár Brasnyónál, hogy „gyermekköltészete afőle emelkedett, amit a felnőtteknek szánt”. A dráma- és esszéíró Tolnai Ottót még ilyen angyali édességekben sem részesíti, egyszerűen nem akar tudni róla.

Érdekes módon Vajda Gábor még irodalmunk legkiemelkedőbb, többé-kevésbé általa is becsült alkotóinak bemutatásakor sem tud szabadulni a packázástól. Sinkó Ervinről pl. érdemeivel arányos terjedelemben beszél, ahelyett azonban, hogy áttekinthető pályaképet, portrét rajzolna róla, legalább róla, szabadon csapong a művén jórészt kívül eső körülmények virágoskertjében. Több mint fél oldalon feszegeti a kérdést, hogy mennyiben tekinthető Sinkó Ervin jugoszláviai magyar írónak. Bólogatón nyugtázza, hogy 1968-as irodalomtörténetében Bori Imre a legnagyobb terjedelemben ismerteti munkásságát a „vajdasági írók között”, de rögtön hozzáteszi, hogy ez a szempont „ma már nem fogadható el, minthogy Sinkó Ervin nem jugoszláviai magyar, s még kevésbé vajdasági író volt”. Mindig is „európai igényű magyar írónak tartotta magát”, opusát tehát „nem sajtóíthatjuk ki a vajdasági irodalom számára”. Ennek az egész manővernek az a célja, hogy kisajátítással gyanúsítsa Bori Imrét, aki egyébként említett irodalomtörténetében elég érthetően kimondja: „Sinkó Ervin nem a »vidékiesség« atmoszféráját, hanem a nagyvilág irodalmi és művészeti jelenségeit tükrözi elsősorban”. Hol itt a nagy differencia, amely elfogadhatatlanná teszi Bori Imre szempontját? Sehöl. De hát, istenem, egy kis rendszeremtés sosem árt.

Mint ismeretes, Sinkó Ervin a negyvenes évek második felében a szocialista realizmus eszményeinek is áldozott. Intermezzóját se kárörvendően elítélni, se letagadni, se átfes-

teni, se mentetgetni nem érdemes. Egyszerűen szembe kell nézni vele. Vajda Gábor mégis a mentetgetés mellett dönt, természetesen populista nézőpontból. Rámutat, hogy kezdetben Sinkónak is „hangoztatnia kellett a maga magas szintjén a történelmi pillanat szövegeit”. E reflexió alapján azt hihetnénk, hogy a szólamosság okait a sinkói életút és az adott társadalmi-politikai helyzet alapján fogja megnevezni. Ehelyett azonban váratlanul így folytatja a mondatot: „csak hogy azok az ő szájából kevésbé hamisan hangzottak, minthogy aligha tudhatott arról, mit követtek el vérbosszúként a magyarok ellen a Vajdaságban a háború végén”. Vajon miféle túlvilági telepátia révén tudja Vajda Gábor, hogy mit *nem* tudhatott Sinkó? S ha esetleg mégis tudott az atrocitásokról, akkor mi lenne a teendő? Pálcát kéne törni felette? Egyáltalán, mi értelme a bosszút lakmuszként használni, ha olyasmiről van szó, amiről nemcsak Sinkó, senki sem beszélhetett, álmában sem, a negyvenes évek második felében?

Később, úgyszintén a mentetgetés szándékával, azt fejtegeti, hogy mindenkori eretnek vonatkozásai folytán Sinkó Ervin tanítása „aligha bélyegezhető meg íróink nemzeti önazonosság-tudatának lassú, de biztos elkorcsosodása miatt”. Őt ugyanis a „zsidófájdalmak érdekelték, s ha tudott is egy nagyon keveset az itt élők kisebbségi-kulturális nyomorúságáról, nem az ő dolga volt azok feszegetése”. Populista oldalvágás ez a javából. Előbb nagynak szánt útést mér a jugoszláviai magyar írókra, majd egy apró blöffel nyugvópontig viszi a dolgot. Blöffel, mert nem igaz, hogy Sinkó Ervint annyira lefoglalták volna az egyébként eredendően kisebbségi karakterű zsidófájdalmak, hogy érzéketlenné vált a másfajta kisebbségi fájdalmak iránt. Mint ahogy nem igaz az sem, hogy nem mondta el véleményét kulturális nyomorúságunkról. Annak viszont, hogy nem tette többször, egyrészt az az oka, hogy szerette volna kiteljesíteni életművét, a csakugyan európai igényűt, másrészt pedig az, hogy egyes értelmiségiek idegenkedőn, gyanakvón, olykor ellenségeskedőn szemlélték Újvidéken fel-feltűnő alakját és ténykedését.

Miközben Vajda Gábor ilyen és ezekhez hasonló kérdéseket vet föl és hagy nyitva, lassan lejár a homokóra, s az opusra már nem marad idő. Mindössze Sinkó néhány regényét említi cím szerint is, de már a novellisztikájára, költészetére, irodalomtörténeti dolgozataira, drámáira, naplóira pillantást se vet. Tanulmányai közül is csak egyet emel ki, *A véres mítoszt*, amely szerinte a leggyöngébb, ám a Forum, a tudjuk már, milyen Forum ennek ellenére: „sajnos, kétízben is megjelentette”.

Hosszú oldalakon át sorolhatnám a további elrettentő példákat, mivel azonban az olvasó türelmének is van határa, csak arra térnék még ki, miként is viszonyul Vajda Gábor a jugoszláviai magyar kritikához. „Nem tetszelgő önjellemzést adok, hanem rólunk alkotott külső véleményeket ismételtem meg, ha azzal a megállapítással kezdem, hogy kritikai gondolkodásunk az utóbbi másfél évtizedben hatalmas fejlődést ért el. Társadalmunk azt a funkciót adta vissza az irodalomnak, amelyet pezsgő közösségi életű korszakokban mindig betöltött: a társadalmi ember győzelmeinek és vereségeinek megörökítését, a humánium történelmi folytonosságának kifejezését” – mondotta volt lelkesült, égre derülő arccal Vajda Gábor 1975-ben. Tekintettel arra, hogy eszmélkedése azóta kellőképp elmélyült, akkori társadalmunkat ma már elég következetesen a *bolsevik* jelzővel illeti (Böndör Párról szólva pl. „bolsevik avangárd”-unkra hivatkozik), kritikáirásunkat pedig olyannak tünteti föl, mint amely alig néhány évig tartó konjunktúra után az „egészséges kritikai gondolat kiötlése”-nek és a „túlhangsúlyozott műközpontúság”-nak a jegyében elkorcsosult. Ez utóbbi tézisének azonban nem pusztán egyes kritikusok

frontális lerohanásával próbál érvényt szerezni, hanem a diszkrimináció rejtettebb, alattomos eszközeivel is.

Varga Zoltánról elmondja, hogy irodalmunk legteljesebb íróegyeniségeként a „regényírásban, a novellisztikában, az esszében és a kritikában egyaránt kiemelkedőt alkotott”, művei azonban „kultúrpolitikai okok miatt nem mindig kaphatták meg az őket illető elismerést”. Varga Zoltán ugyanis „túlságosan sokat tudott s túl bátor volt a társadalmi problémák művészi megjelenítésében ahhoz, hogy a kritika egészen komolyan vehette volna”. Nem véletlen hát, hogy Bányai János csak 1977-es könyvében beszél róla, ám „itt is csak a kritikusi tevékenységéről, kizárólag annak vitatható vonatkozásairól”, e sorok írója pedig évekkal később felfedezi ugyan a *Hallgatást*, de „jóindulatú ironiá”-val kezeli. Így aztán: „Bori Imre formális irodalomtörténeti méltatását nem számítva, csak Szabadkán és a Tisza mentén, illetve Magyarországon lehettek méltányosabbak. Dér Zoltán érdemük szerint értékeli két könyvét (*Szembesülések*, Szabadka, 1979), Hódi Éva pedig doktori disszertációt készít munkásságáról.”

Nem mondom, van abban valami szívmelengető, ha egy irodalomtörténeti jellegű dolgozat *jövőbeli* értékekről is tudósít, hiszen „csak ami lesz, az a virág, / ami van, széthull darabokra”. No de még a legmasszívabb jövőszertet sem jogosít föl senkit arra, még Vajda Gábort se, hogy a tényeket elhallgatva szégyenteljes kultúrpolitikai okok után szimatoljon ott is, ahol azok fel nem lelhetők. Aki kissé közelebről ismeri irodalmunk alakulástörténetét, jól emlékszik még rá, hogy Bori Imre a felfedezés örömeivel írt annak idején Varga Zoltán első két kötetéről, később az *Életvesztélyről*, *A tanítványról* is; hogy Gerold László több könyvkritika mellett átfogó arcképvázlatot tett közzé a még mindig pályája elején álló íróról, hogy jóval 1977 előtt többek között Bognár Antal, Podolszki József, Varga István és, tessék jól megfogózkodni, Vajda Gábor is írt róla kritikát.

Ugyanezzel a módszerrel él a Balázs Attilával foglalkozó bekezdésekben is. Fölhívja rá a figyelmet, hogy pályája a siker jegyében indult, 1979-ben megjelent *Cuniculusa* tehetséges prózaíróra vallott, „még ha a nyúl mint valóságos és metaforikus téma nem tette is számára lehetővé szerves művészi szövegnek a megalkotását”. Majd ehhez nyomban hozzáfűzi: „Főleg ízlésünk akkori főirányítóinak tetszett ez az alkotói szelídség, lazaság.” Mit is mondhatnánk? A rendelkezésre álló bibliográfiai adatok szerint 1979-ben és 1980-ban következő irodalmáraink foglalkoztak a könyvvel: Faragó Kornélia, Mák Ferenc (kétszer), Fekete J. József, Vajda Gábor, Toldi Éva, Bognár Antal, Herceg János, Thomka Beáta, Bányai János, Varga István (kétszer) és Varga Zoltán. Hol itt a *főleg* és hol a *főirányítók*?

Mindemellett több zavaró tárgyi tévedés is tarkítja a kötetet. Vajda Gábor úgy tudja, hogy Fekete Lajos első verseskönyvének címe *Bujdosó erők feltámadása*, illetve hogy Fehér Ferenc úgyszintén első köteté a *Jobbágyok unokája* címet viseli. Az *Áthúzott versek* megjelenését 1968-ra teszi, holott közismert, hogy a kötetzáró *Kormányeltörésben Domonkos István 1971-ben juttatta el Svédországból az Új Symposion* szerkesztőjének. Nagy-nagy haragvásában Bori Imre születésének éveként 1928-at tünteti föl. Úgy tudja, hogy a *Kalangya* betiltott kisebbségi száma 1937-ben készült, bár régóta ismeretes, hogy 1935 nyarán. Azt állítja, hogy Laták István „csodálója volt Szentelekynek”, pedig épp magától Szentelekytől tudjuk, hogy amikor novellát kért tőle az *Ákácok alatt* c. antológiába, Laták ridegen visszautasította a kérelmet, mondván, hogy a „proletárirók nem fogják a vészegény polgári irodalmat megerősíteni”. Gál Lászlót egyértelműen a hidasok körében látja, annak ellenére, hogy költőnk a *Kalangya*-ban 1935-től, a *Híd*-ban viszont

csak 1937 tavaszától publikál. Csépe Imrének ugyanebben a fejezetben így szorít helyet: „Még a világháború előtt tűnt fel őstehetségként, többek között a *Kalangyában* és a *Híd*ban is közölve a közép-bácskai falusi szegénység életét zamatos nyelven feltárázó prózáját és verseit.” Igaz ugyan, hogy sokáig tartotta magát nálunk a tévhit, miszerint Csépe indulása a *Híd*hoz is köthető, jó egy évtizeddel ezelőtt tisztázódott azonban, hogy Csépe *Kalangya* fedezte föl. „Ezeket a verseket egy máliigyosi parasztleány írta, aki napszámból tengeti életét” – olvashatjuk a folyóirat 1940. januári számában közzétett költeményei élén. „Zamatos nyelven” írt prózát azonban sem a *Kalangyában*, sem a *Híd*ban nem publikált. A *Híd*ban még verset se, egy betűt se. Folytassam? Inkább nem.

Egy szó mint száz: Vajda Gábor mind irodalmunkat, mind önmagát radikálisan átértékelő irodalomtörténeti pamfletje híjával van minden toleranciának, józólésnek és lelki kultúrának. No de hát ne búsuljunk. Annyi szeméttel veri íróinkat, hogy literatúránk orcája végül váratlanul fölragyog. Ha valamiért, ezért az illúzióért mindenképpen hála illeti meg a tudós Vajda Gábort.

A kötet lektorai Ács Margit és Hornyik Miklós voltak. Hogy Hornyik Miklós örömet lel a kéziratban, azon nem csodálkozom. Annál inkább nyugtalanít, hogy Ács Margit is vállalta a lektori szerepet. Belegondolni is rossz, mi mindent jelenthet, ha támogató jelentését netán irodalmunknak nyújtandó anyasországi segítségnek szánta.

UTASI Csaba

IDÉZETEK¹ A BUTASÁG² KÖNYVÉBŐL³

¹ ... és megjegyzések, magyarázatok: kommentárok – a kritika, melynek szokatlan formáját az indokol(hat)ja, hogy nem tudtam, vétek lett volna lemondani a szerző irodalomhoz való nem értését dokumentáló részletekről; lássék, ki az irodalomban V. G. Az is megfordult a fejében, hogy az idézeteket jegyzetek nélkül kellene közölni, hiszen önmagukért beszélnek, igazolják, hogy V. G. nincs birtokában azon eszközöknek, melyek szükségések egy irodalmi mű, az irodalom értéséhez, vizsgálatához, s ezért személyeskedik, konstruál rögeszméket, melyeket mániákusan ismétél. A szerző szakmai bizonytalanságát példázzák többek között a biedermeier, a szecesszió, az újromantika fogalmak használata, az abszurdal, a szürrealizmussal szembeni értetlenkedése, legfőképpen pedig az, hogy nem sikerült tisztáznia önmaga számára, mit kell érteni esztétikai szempontokon. Beteges rögeszméi között a hatalom és az újvidéki kritikusok meg tanulmányírók (elsősorban Bori Imre) cinkos összejátszását, Újvidék átkos – Szabadka áldásos szerepét, a Forum, a Magyar Tanszék, a Híd kisebbségellenes munkálkodását kell említeni. Ilyen tekintetben nem különbözik a VMDK-demagógiát szajkózóktól (főleg Mirnics Károlytól), miközben nem veszi észre, hogy ezek saját politikai dicsőségük reményében konstruálnak magyarságtagadó értelmiségképet, ahelyett, hogy büszkéek lennének eredményeinkre, ők abban versenyeznek, ki tudja jobban befeketíteni azokat, akik náluk többet tettek s tesznek a kisebbségi öntudat ébresztésére és erősítésére. V. G. ostobán ezek szekerét tolja. (Nem véletlen Mirnics hozsannázó írása V. könyvről. In: Hírmondó – másutt nem akarták közölni! – 1996. márc. 30.) Az irodalom ugyanis „Nyelvi művészet, saját esztétikai közegében és eszközeiben” (Poszler György, Liget,

1996/4), következőképpen az irodalomtörténetnek is erre kell elsősorban figyelemmel lennie.

² *Nem erős kifejezés? Döntse el mindenki kedve és V. G. könyvének idézetei alapján.*

³ *Lektorok: Ács Margit és Hornyik Miklós. Fontos szereplői e könynek.*

– „Nem tartotta ugyanis fontosnak egyfelől a valamiképpen mindig eleven és ható hagyománynak, a nemzeti szellem szerves részének és az adott vidéken felkutatható, de csupán a kutatók számára létező művelődéstörténeti emlékeknek megkülönböztetését.⁴ Ez azért lényegbe vágó mulasztás, mert azt a látszatot kelti, mintha a *Huszita biblia*, a reneszánsz bácsi emlékei, a reformáció baranyai nyomai és sok más egyéb nem a magyar művelődési tudat által⁵ lennének fontosak számunkra, hanem azon pusztá tény által, hogy a mi tájunkon keletkeztek.” (7)

4, ⁵ *A szerző láthatóan téveszmékre szeretné felhívni olvasói figyelmét. Nevezetesen arra, hogy az ifjúságot, de gondolom, általában az olvasókat csúnyán félrevezették, amikor azt akarták elhíttetni velük, hogy századokra visszamenő művelődési és irodalmi gyökereik vannak a Vajdaságban. Nincsenek. Tény, hogy a művelődési nyomok magyarok, tény, hogy az olvasók is magyarok, s itt is élnek a Vajdaságban, de nekik ezekhez az emlékekhez nem vajdasági magyarokként van, lehet közülük, hanem csak közvetve, a nemzeti tudaton keresztül, s amíg ez nem tudatosodik bennük, addig be vannak csapva. Annál is inkább, mert vannak olyan emlékek, amelyek csak (?) a kutatók számára léteznek, fontosak. Tetszetős logika, melynek kifejtése közben V. G.-nek eszébe sem jut, hogy századunk húszas éveitől kezdődően a magyar irodalomnak formálódott egy vajdaságának nevezhető ága, melynek e vidéken létrejött előzményei között a magyar írásbeliség jelentős emlékei nevezhetők meg, anélkül, hogy ez az emlékek kisajátítását, vajdaságivá alacsonyítását jelentené, a nemzeti egésztől való elrablásának minősülhetne, ahogy a vajdasági irodalom létezésének kimondása sem jelenti azt, hogy bárki is akarta/akarja ezt elidegeníteni, elválasztani az egyetemes magyar irodalomtól. Ellenkezőleg. A gyökerek felemlítése épp azt hivatott bizonyítani, hogy a vajdasági az egyetemes magyar irodalom, kultúra része. Természetesen megvannak a sajátosságai, ezeket a történelem, a mindenkori jelen, az a közeg határozza meg, melyben az irodalom kialakul(t). Ami, azt hiszem, vitathatatlan, éppen úgy, mint az erdélyi vagy a felvidéki irodalom esetében is.*

– „Bori koncepciója azért bizonyult naivnak és egyre inkább károsnak, mert azzal a hivatalos kultúrpolitikával lett azonos, amely a nagyvilág előtt azt akarta bizonyítani, hogy a Vajdaság Autonóm Tartomány nem akadályozza,⁶ hanem inkább serkenti a nemzetiségi kultúra és művészet fejlődését.” (8)

⁶ *Pedig akadályozta. Megalakult a Forum, a Magyar Tanszék, a Hungarológiai Intézet, voltak lapok, többórás rádió- és tv-műsor, díjak és vetélkedők. Igaz, nem mindig volt így, s volt, amit nem támogattak. A helyzet az utóbbi években, a változás után, romlott, de ezt azért jelezni illik, öven évről nem lehet úgy szólni, mint egységes egészről. V. G. azonban nem szeret periodizálni, még írói életművek esetében sem teszi ezt, holott irodalomtörténetet ír.*

– „... a jugoszláviai magyar irodalom kritériumai⁷ elsősorban az államérdeknek s az ennek megfelelő lojalitásnak a függvényei voltak.” (9)

7 Ha ezt komolyan gondolja, akkor nagyon téved. Persze biztos, hogy komolyan gondolja, hiszen az ő kritériumai szinte sohasem irodalmiak, joggal gondolja, hogy másokéi sem azok.

– „Így aztán – miként az utóbbi évtizedekben tapasztaljuk – a nemzetiségi kultúrának az irányítása mögött gyarló emberi érdekek halmozódnak fel, amelyek lényegében kibebágyosított magatartásra ösztönzik a viszonylag bőséges anyagiakra⁸ és karrierre vágyókat.” (11)

8 Csak sajnálhatjuk, hogy V. G. karcsú könyve nem tartalmaz egy anyagi bizonylatokból álló mellékletet, mert akkor kiderülhetne, hogy írónk, kritikásaink hogy megtollasodnak, kinek van butikja, kft.-je s más efféle anyagi java, amely most módjában van.

– „... az irodalomtörténet-írást elsősorban Bori Imre személyében évtizedeken át olyan emberre bízta a Forum Könyvkiadó, illetve a Kommunista Szövetség, aki saját bevallása szerint is elkerülte a konfliktusokat az írókkal,⁹ s műveiket méltatva inkább az alkotói törekvésekről, mint az esztétikai (és etikai) fajsúlyról, illetve vétségekről beszélt.” (13)

9 Ezt úgy kell érteni, hogy a KSZ Bori által védte az írókat a kritikától?

– „Az egészséges kritikai gondolat kiölésének programszerűségét elsősorban az a tény leplezi le, hogy nálunk irodalomkritikát leginkább csak szerkesztői megrendelésre¹⁰ lehetett írni, méghozzá inkább csak ismertető formájában.” (13)

10 Nyilván V. G. a saját nevében beszél(het). Tőle talán rendelték a kritikákat, mástól kérték, másokkal megbeszélték. A Hídban ez a szokás. Az Üzenet hogy csinálja, nem tudom, nem is érdekel.

– „A Forum, a Vajdaság egyetlen magyar nyelvű könyvkiadója, valamint a Magyar Tanszék (Hungarológiai Intézet) munkatársai között olyan bensőséges kapcsolat¹¹ alakult ki a látszat megőrzése érdekében, hogy ezek az emberek sem egymás műveit, sem pedig az általuk politikailag veszélytelennek, a nyelvhelyesség szempontjából kiadhatónak ítélt könyvet nemcsak hogy nem illették bíráló szóval, hanem tőlük telhetően akadályozták is a normális kulturális rezonancia kialakulását.” (13–14)

11 Íme, a vajdasági művelődési pokol góca. Hogy mennyire akadályoztuk a „normális kulturális rezonancia kialakulását”, mindennél jobban bizonyíthatja a magyar szakos tanárok több száz főnyi társadalma, a másfélezernél több könyv, köztük olyan sorozatok is, mint a Gemma Könyvek.

– „Anyagi támogatásban vagy erkölcsi elismerésben¹² csak annak a munkája részesült, aki – ahogyan ők mondták – »okos« volt, vagyis aki a könnyű sikert célozva megalkudott az általuk képviselt demagóg politikával.” (14)

¹² *Így igaz, mindenki át lett világítva: jó magyar vagy nem jó magyar; utána ömlött a pénz, mint a pelyva, s röpöködték a díjak.*

– „A túlhangsúlyozott műközpontúságnak az avantgárd misztifikálása lett mindinkább a lényege.¹³ S ez azt jelentette, hogy a szokatlan szókapcsolatok, a cinikus körmönfonság¹⁴ akkor is garantálták a megjelenést, ha a szerző a mű belvilágának a megalkotásával adós maradt,¹⁵ vagy ha nem is merete vállalni (az igazi avantgárd szellemében) a világra való folyamatos reflektálás szellemi (és szellemes) kalandját.” (15)

¹³ *Sohasem tudtam, hogy a műközpontúság (túl)hangsúlyozása és az avantgárd ilyen viszonyban van. Köszönöm, hogy erre V. G. megtanított. S hogy irodalommal kapcsolatosan a műközpontúság káros voltára is figyelmeztet.*

¹⁴ *Most már azt is tudjuk, mi az avantgárd lényege: „szokatlan szókapcsolatok” és „cinikus körmönfonság”. (Elárulom, mindez, főleg a körmönfonság, V. G. megévesztését szolgálja.)*

¹⁵ *Így van, a mű belvilágának adósságát senki sem róttá fel az íróknak. Ahogy V. G. sem rója meg érte a Ketrechbál íróját, l. a 175. oldalon, illetve a 118. és 119. lábjegyzet.*

– „Ha voltak is hangadói az frástudói lelkiismeretnek, s ha jelentek is meg a hatalom által módszeresen elhallgatott¹⁶ könyvek nálunk, művelődéspolitikánk a kifejezésbeli irracionálisnak adott előnyt. Minthogy fróink többnyire a kisebb ellenállás vonalán haladtak, alig látott napvilágot olvasmányos, katartikus hatású próza, vallomásértékű, sorstudatosító¹⁷ bármilyen műfajú szöveg, s ezek sem kerülhettek a figyelem középpontjába.” (15)

¹⁶ *Nem értem, ha módszeresen elhallgatták, akkor hogyan jelentek meg. Rossz volt a módszer?*

¹⁷ *Próbálok kitalálni, miféle könyvekre gondol V. G., amikor az eszményi kisebbségi mű modelljét felvázolja, irodalomtörténetében ugyanis egyetlen ilyen könyvről sem szól. Mondjuk, Illés Sándor prózája volt számára a zsinórmérték? Akkor mindent értek.*

– „... hogy magyarországi anyagi támogatás nélkül a Forum Könyvkiadónak nem lenne munkája (a kultúra szempontjából ez sem lenne tragikus).¹⁸ Ennél sokkal fájóbb, végső csődre figyelmeztető probléma a fiatalabb íróknak az áttelepülése. Húsztól negyvenéves korú emberek, akik mint írók – legalábbis elvben – a nemzeti és nemzetközi humanizmusnak az esztétikai szószólói, kétségbeesetten, várhatóan növekvő elszigetelődésüktől rettegvé, egyszerűen faképnél¹⁹ hagytak bennünket. Aligha terhelte őket lelkiismeret-furdalás, hiszen a vajdasági kultúrbürokrácia becsapta őket. Passzív értelmiségi magatartást, zsoldos-morált kényszerítve rájuk, kiadta könyveiket, elhitette velük, hogy írók, miközben nem törődött²⁰ velük. Nem mutatott nekik példát sem gyakorlati humanizmusból, sem pedig magasrendű íráskultúrából. Nem fejlesztett ki az anyagelvűséggel is dacoló tovább-sugározható vonzerőt maga körül; a helytállás, a hűség problematikáját – számos általa kiadott könyv²¹ tanúsága szerint – cinikusan kezelte.” (16)

¹⁸ *Biztos. Erről jut eszembe, hogy amikor Romániában a színházak nem tudtak megélni, akkor koporsókat gyártottak. Esetleg a Forum is átérthetett volna koporsógyártásra. Inkább,*

mint hogy szaporítsa az általa megjelentetett másfélvezernél több címszót, és fertőzze a vajdasági magyarságot.

¹⁹ *Csak úgy ukmukfukk. Elmenekültek az elszigetelődéstől és közben elfelejtették átvenni a katonai behívókat. Istenem, micsoda egy népség!*

²⁰ *Szemtelenség. Nem törődnek az írókkal, sőt – ennek bizonyosságul – könyveiket is kiadják. Inkább úgy törődtek volna velük, hogy ne adják ki a könyveket, nemde?*

²¹ *Jó lenne tudni többet a „számos” könyv közül. Vagy elég csak kijelenteni, bizonyítani nem kell?*

– „A távozás ténye azt bizonyítja, hogy ez a többnyire fiatalokból álló, képzett²² és tehetséges csoport a körülmények következtében nem válhatott (a szó jó értelmében) vajdasági írónak.” (16)

²² *Láta V. G. a képzettségéről szóló dokumentumaikat?*

– „A fiatalok megszöktek, a középkorúak szédülten egyensúlyozgatnak, az öregek (ha még élnek) meghasonlottak önmagukkal.”²³ (17)

²³ *Ad 1. – mi van azokkal az öregekkel, akik nem élnek, tudósítson felőlük, érdekel. Ad 2. – kinek jó itt a közérzete? V. G.-nek, aki egy pillanatra sem képes saját „igazában” kételkedni, például abban, amü egy egész irodalomtörténettel kíván bizonyítani, hogy ez az irodalom, amelyről ír, nincs, nem is volt? Legfeljebb ő van, hogy utolsóként eloltsa a villanyt.*

– „Az, hogy valaki »vajdasági« író-e, a születési és a lakhely esetlegességén túl annak a kérdése, hogy élményvilágában meghatározó erővel van-e jelen a kisebbségi sors. Ennek hiteles kifejezésében középszerű tehetségek is jeleskedhetnek,²⁴ minthogy az esztétikumot a mi vidékünkön magától értetődően támogathatja meg az etika értéktartománya.” (17)

²⁴ *Ez dicséret vagy elmarasztalás? Vagy egyszerűen ez a vajdasági irodalom mércéje: jeleskedhetnek a középszerűek?*

– „Minthogy Papp Dániel kivételesen művelt íróként kora emberismeretének színvonalán állt, ezért délvidéki szerb pópái, bunyevác dzsentrijei és magyar hivatalnokai nem elsősorban egy táj lelkületének a felfedezéseiként formáltattak,²⁵ hanem egy entellektüel véleményének eszközeiként.” (26)

²⁵ *Valóban, mennyivel jobb lett volna, ha Papp Dániel műveletlen, netán írástudatlan lett volna. Akkor mit tudott volna előbányászni a táj lelkületéből!*

– „Papp Dániel elsősorban azért vállalkozott tájunk valóságának tudományos hitelű alkotói feltáráshoz, mert szecessziósan csapongó, intellektuális beállítottságú író volt,²⁶ s hőseinek tehetetlenségét a kor törekvéseiből való kimaradásukkal, lényük biológiai meghatározottságával mérte.” (27)

²⁶ *Aki nem tudta, most megtanulhatja: hogy valaki tudományos hiteľű alkotói feltárás végezzen, alapföltétel, hogy „szecessziósan csapongó intellektuális beállítottságú” legyen. Figyelem: itt említi elöször a szecessziót! Az idézet második felét nem értem.*

– „Az érett író szorongása (. . .) a kisfiú félelmeinek a folytatódása szimbolikus telítődése volt. Nem függetlenül attól a fájdalmas különbségtől, amit a túlérzékeny polgárcsemetét önmaga erőszakos énjétől és az élet farkastörvényeitől²⁷ elválasztotta.” (29)

²⁷ *Hogy mire képes az a csúnya „fájdalmas különbség”? Nem értem, de biztos borzasztó lehet.*

– „Tévedés lenne (. . .) azonban azt hinnünk, hogy a gyermekkor az utólag bevallott bűnöknek, gátlástalanságoknak a tárháza, s ha ezeket közvetetten esztétikusan kiélvezte²⁸ is a fiatal író, az érett alkotó témái már szabadon folyamodnak a realista keretekhez és a moralista korlátokhoz.” (29)

²⁸ *Naná, hogy kiélvezte. Arra volt esze.*

– „Kosztolányi számára (amíg az élet megengedte) a költészet többnyire csak játéktér²⁹ volt, tehát mindannak varázslatos megkönnyítése, ami olykor ólomsúlyúnak tűnt. Ezzel szemben a próza már egészen közelről nézett szembe mindazzal, amin a vers tekintete többnyire könnyedén átsiklott. Míg a Kosztolányi-vers olykor szenved, és a biedermeiert is elfogadja stílusbravúrraival,³⁰ addig az író prózája oda ereszkedik le, amit a líra bűvöletében nem vesz tudomásul.” (31)

²⁹ *Pontos felismerés: Spielplatz, ahol a szegény kisgyermek panaszkodhat, a felnőtt pedig hajnali részegségét szenvedí át.*

³⁰ *Biedermeier először! Csak nem világos, kinek vannak stílusbravúrrjai: a biedermeiernek vagy a Kosztolányi-versnek?*

– „Kiszakadtak a magyar kultúra vérkeringéséből, s tehetetlenségükben inkább csak az általánosságok szintjén okoskodtak, képzeletbeli és valóságos utazásokban élték ki magukat. Az ember ideájába³¹ menekültek.” (35)

³¹ *Mibe?*

– „Szentelekyl elbeszélései akkor is szintén³² figyelemre méltóak.” (43)

³² *Jó lenne tudni: vagy is, vagy szintén.*

– „Nem csupán egy nagyra hivatott ember mindenre elszánt nekilendüléseit és érthető ellentmondásait tárja fel, s nem csupán az akkori irodalmi viszonyokat jellemzi, hanem a kisebbségi sorsnak az egésztét is. Nem hiába volt évtizedeken át nehezen³³ hozzáférhető.” (44)

³³ *Újabb tipikus V. G.-i konstrukció. Szentelekyl leveleskönyve ugyanis nem hozzáférhető, sok vidéki könyvtárban porosodik, a kutya sem ugatja meg. Pedig milyen jól illene a képbe a kisebbségi sors jellemzésére.*

– „Egyelőre természetesen csupán elvben válhatta fel Kassákot Ady Csuka művelődési képében, hiszen az antológiában szerepeltetett tizenegy költő közül öt (. . .) félreérthetetlenül epigon³⁴ vagy dilettáns.” (51)

³⁴ *Értem, ha az antológia költői nem epigonok és dilettánsok, akkor Csuka művelődési képében Ady nem csak elvben válhatta volna fel Kassákot, akkor a nikkal számovár helyét zavartalanul elfoglalhatta volna a fekete zongora.*

– „Felmerül a kérdés: vajon mi teszi vajdaságivá Csuka Zoltán költészetét. A húszas évek második felétől beszüremelő vajdasági élményanyag csak kis mértékben. Annál is inkább, mert nem találhatunk benne olyan, bácskai zselléerekről szóló verset, mint amelyet a szláv munkásokról³⁵ írt (*Likai robotosok dala*). A vajdaságiasság, sajnos, azzal egyenlő Csuka Zoltán költészetében, ami gyöngöngy benne.” (54)

³⁵ *Csuka egyik bűne: a bácskai zselléerekről nem írt „olyan” – milyen? – verset, mint a likai munkásokról. S még ő akart vajdasági költő lenni?*

– „Nem is sorolható be maradéktalanul egyik izmusnak a skatulyájába³⁶ sem.” (59)

³⁶ *Ne is, főleg a skatulyájába nekije – ne.*

– „Ha lett volna nálunk a Szirmai-művészet befogadásához szükséges műveltségi szint, a hatóság minden bizonnyal cenzúrázta³⁷ volna az író szövegeit.” (72)

³⁷ *Lám, milyen ravasz volt a cenzúra. Kifürkészte, hogy Szirmai doktor novelláit úgysem olvassa itt senki, ergo cenzúrázni sem kell.*

– „A meghökkentő, mégis hiteles szókapcsolatok, s a sokatmondó szűkszavúság. A mellék- és főnevekre is nagy szerep hárult itt, ami az élmény szecessziós³⁸ gyökereit még mindig felismerhetővé teszi. Írónk pályája ugyanis még a magyarországi, évekig tartó intermezzo idején az újromantika³⁹ jegyében indult: *A holló* c. poémával . . .” (72–73)

³⁸ *Szecesszió – másodszer.*

³⁹ *Most vagy szecesszió, vagy újromantika? A kettő nem ugyanaz.*

– „A háborút követően egy időre uralomra jutott realizmus már nem teszi lehetővé alkotás keletkezését Szirmai műhelyében. Akkor sem, ha ő ebben az időben is művészi színvonalon tartotta a prózát. Sajnos, az ember az ő esetében is jóval túlélte⁴⁰ a művészt.” (74)

⁴⁰ *Mennyivel jobb lett volna, ha az ember meghal a művésszel együtt, nemde?*

– „A Tanácsköztársaság idején önként felosztotta eleméri birtokának egy részét a parasztok között, de⁴¹ az ellenforradalom megfosztotta egyetemi katedrájától.” (75)

⁴¹ *Az ellenforradalom még egy nagy tévedése: nem méltányolta Farkas Geiza író úr földosztó buzgalmát.*

– „Viszont hogy *A fejnélküli embert* (1933) ellentmondásosan fogadta a kritika, az elsősorban Szenteleky Kornélon múlt, aki a lelke mélyén még mindig szecessziós ízlésének⁴² megfelelően javított a regény stílusán.” (76)

⁴² Újból – a szecesszió! Csakhogy ugyanerről a Szentelekyről „irodalomtörténete” 40. oldalán V. G. azt állítja, hogy „tipikusan biedermeier korlátozottságú” író volt. Most mi: „mindig szecessziós”, vagy „tipikusan biedermeier”?

– „Kristály tehetséges író volt, ám mivel (szinte egyetlen) kritikusa, Szenteleky, az optimizmusát tartotta legfőbb erényének, ezért egyetlen novelláskötetét, a *Tisza menti májust* (1929) követően nem sikerült magát⁴³ kiforrnia.” (81)

⁴³ *Ha egyszer nem akart optimista író lenni. Inkább nem forrta ki magát.*

– „Hála konzervatív világnézetének, Majtényi egy másik jelentős műve, a *Császár csatornája* c. regény miatt is pórul járt. Az új rendszer pótvizsgára küldte⁴⁴ és *Élő víz* címen újraírta vele.” (84)

⁴⁴ *Éber az új rendszer, nem tűri a konzervativizmust, inkább újraírat.*

– „Jellemző, hogy noha sokat tudott a partizánoknak a védtelen magyar lakosság ellen elkövetett vérbosszújáról, mégis Cseres Tibornak kellett feltárnia a »bezdáni« ember⁴⁵ esetét.” (87)

⁴⁵ *Hogy értsük, miről van szó, tessék hozzáolvasni a 47-es és a 49/1-es számú lábjegyzettel ellátott szöveget. Így kiderül, hogy Hercegnek valóban meg kellett volna írni a „bezdáni embert”, legalább megkönnyítette volna a hatóság dolgát, hisz önként tette volna be a fejét a hurokba.*

– „Képességeit ismerve a hatalom is sokat várt tőle. Nem csupán Majtényinak, hanem neki is szerkesztenie kellett⁴⁶ a Híd folyóiratot a háború után.” (88)

⁴⁶ *Ez tény, s nyilván nem történt hatósági kényszer nélkül. De egy irodalomtörténész számára ennél mégis fontosabb, hogy a Híd Herceg és Majtényi szerkesztésében lesz végre irodalmi folyóirat, hogy minőségi változás áll be a koncepcióban.*

– „Nemcsak polgár volt, hanem magyar is, sőt, a rágalom szerint a fasiszta uralom idején nacionalista folyóiratot is szerkesztett. Kész csoda, hogy egyáltalán életben maradt.⁴⁷ A fajvédelem árnyéka mindenesetre legalább negyed évszázadig akadályozta kiemelkedő érdemeinek elismertetését, amikor végre⁴⁸ megkapta a Szenteleky-díjat.” (88)

⁴⁷ *L. a 45-ös lábjegyzetet.*

⁴⁸ *Díjat valóban sokáig nem kapott, de 17 könyve jelent meg. (L. Toldi Éva: Herceg János. 1993. 179–180. old.)*

– „Szépfírói többletük azonban nem csökkenti lényegesen tudományos⁴⁹ hitelüket.” (90)

⁴⁹ *Ismét keveri a szépirást és a tudományt! L. a 26. jegyzetet.*

– „Rá mindenesetre jobban vigyázott a hatóság,^{49/1} mint bárki másra.” (90)

^{49/1} *L. a 45-ös jegyzetet.*

– „... Mayer Ottmár bebörtönzése idején, *Világkép* címen⁵⁰ ő töltse be a főszerkesztői funkciót.” (96)

⁵⁰ *Latákról van szó, aki hol Laták volt, hol Világképnek hívták.*

– „Az 1939-ben kiadott verseskötnyvében csupán a létéigének a főnévi igeneves formája van kiemelve,⁵¹ amely arra mutat, hogy Gál az állatvilág spontaneitásával ellentétben⁵² a tudatosság, a tervezettségben, a biztonságban látta az emberi egzisztencia előfeltételét.” (99)

^{51, 52} *A főnévi igenév kiemelt használata csupán néhány versére jellemző (Az ember mindig egyedül van. Szubotica). Eddig azt hittem, Gál nem volt ellentétben az „állatvilág spontaneitásával”. V. G. most felvilágosít, hogy igenis ellentétben volt. Köszönöm.*

– „Igazán hiteles költészetről Gál László munkásságával kapcsolatban csak az ötvenes évektől⁵³ kezdődően beszélhetünk.” (99)

⁵³ *Szerintem az 1939-es kötet is hiteles költészetéről tanúskodik.*

– „A költő látszólag összedobált sorok⁵⁴ formájában, a központozást is gyakran mellőzve ostorozza a rossz irányba haladó életet.” (100)

⁵⁴ *Jellegzetes V. G.-i esztétikai felismerés: „látszólag összedobált sorok”. Még szép, hogy nem Adyról írta ezt, csak az Ady vonzaskörében író Gálról. – Lám, hogy kell megnevelni a „rossz irányba haladó életet”: összedobálni a sorokat, elhagyni a központozást!*

– „Gál László, a baloldali politika hajdani költő-elkötelezettje, későbbi mély és szenvedélyes bírálója legvégül költőként is tehetetlenné⁵⁵ vált. A hiteles tettek és a költői szó iránti közöny megfojtotta benne a poétát.”(101)

⁵⁵ *Nem tudom, mit ért V. G. „legvégül”-ön, ha Gál utolsó köteteit, a Szó a szélben (1968) és a Tenyerünkön a holdat (1970), akkor alaposan téved. Az, hogy baloldali elkötelezettségében csalódott, épp a költőt aktivizálta, Gál „öszikéit” írja ekkor, kiváló versek, hiteles emberi megnyilatkozások.*

– „Csépeinek azonban ilyen szövegei sem feltétlenül rosszak, minthogy ő kezdetben (az ihletére hallgatva) úgy írt, ahogy tudott,⁵⁶ tehát nem leste el azt, amivel kiszolgálta volna olvasóit.” (102)

⁵⁶ *Azután meg nyilván úgy, ahogy nem tudott, de leste, mivel szolgálhatja ki olvasóit.*

– „Az általa tanúsított humanizmus tipikus formája a szocialista biedermeiernek,⁵⁷ az osztályelkötelezettség mérsékelt, megértésre törekvő formájának.” (103)

⁵⁷ *Ismét a biedermeier – igaz, most szocialista vonatkozásban, Urbán kapcsán.*

– „Bogdánfi ugyanis tudatosan a munkásosztálynak írt,⁵⁸ ti. meg volt győződve róla, hogy a végül általa is nyugtázott elit irodalom mellett egy másik szubkultúrára⁵⁹ is szükség van.” (105)

^{58, 59} *Na persze, ha ő volt a Dolgozók főszerkesztője! Ezen még ő is nevetne. Akárcsak azon, hogy ő szubkultúrát akart művelni a munkásosztály épülésére.*

– „A táj sokszor a költői tiltakozásnak az ürügye, annál is inkább, mert reménytelenség tekintetében Zákány nagy elődjén, Füst Milánon⁶⁰ is tútesz. Míg ugyanis Füstnek van veszítenivalója, s a szerelmi és baráti bensőségek pillanatnyiségükben is realitások voltak, addig a vajdasági költőnél a fanyar íznek nincs sem kezdete, sem vége. Itt a szó szoros értelmében még az isten⁶¹ sem segíthet.” (107–108)

⁶⁰ *Talán a legjellegzetesebb példája annak, hogy V. G. a látszat, a külső alapján ítélkezik. Nem szólva az idézet nyelvi és logikai kuszaságáról, nem hagyható említés nélkül, hogy Füsttről és Zákányról úgy beszél, mint két azonos kategóriába tartozó művészről, ami akkor sem fogadható el, ha mindkettőjük költészetében felismerhetően jelen van a reménytelenség motívuma. A két költészet művészi színvonala azonban igen messze van egymástól. S még V. G. veti Bori szemére, hogy túlértékeli a vajdasági irodalmat!*

⁶¹ *Ahogy V. G.-n sem.*

– „B. Szabó György a pártdirektívaként vállalt tartalomközpontúsága ellenére »formaalkotásával«⁶² érdemesült az utókor tiszteletére.” (108)

⁶² *Nem értem ezt a „formaalkotásával”-t, s miért van idézőjelbe téve, meg mire vonatkozik.*

– „... Sinkó Ervin nem jugoszláviai magyar, s még kevésbé vajdasági író volt. Nemcsak azért, mert nem fogadta el e táj irodalomtörténeti folytonosságának létezését (...) hanem azért, mert európai igényű magyar írónak⁶³ tartotta magát.” (110)

– „Sinkó Ervin a származása, az éleetsorsa és vállalt eszménye miatt nem válhatott vajdasági íróvá . . .” (113)

⁶³ *Aki vajdasági magyar író, az fogadja el a táj irodalomtörténeti folytonosságát (a magyar irodalom minden írója elfogadta a magyar táj irodalomtörténeti folytonosságát?), főleg pedig ne akarjon „európai igényű” író lenni. Jobb, ha tudja, hol a helye. – „Származása”?*

– „A Vajdaságban a politika elsősorban az érkező prózán keresztül igyekezett egyen-irányítani⁶⁴ az irodalmi életet.” (117)

⁶⁴ *Biztosíthatom V. G.-t, ezse ágában sem volt. Az értekező prózán keresztül biztos nem. Másként viszont biztos igen.*

– „A tekintélyes alkotói kvalitásokkal rendelkező kritikusok és tanulmányírók, kellő anyagi és erkölcsi támogatással, sokkal hathatósabban közvetíthették a félművelt⁶⁵ politikai hatalomnak az érdekeit, vagyis azt, hogy hol kell lennie a művészi önkifejezés határának, hol vannak azok a magaslati pontok, ahol az alkotó – arccal a végtelennek s háttal élettapasztalata teljességének – nagy megkönnyebbüléssel engedheti szabadjárá játékos kedvét,⁶⁶ lefelé és maga elé csak lenézés⁶⁷ céljából pillantva.” (117)

⁶⁵ *Nem is lehetett annyira félművelt az a politikai hatalom, ha ilyen jól kitalálta az egészet.*

⁶⁶ *Ilyesmivel törődött volna az a politikai hatalom? Még hogy a „művészi önkifejezés határai”, meg ilyesmi, mondjuk „arccal a végtelennek s háttal” az élettapasztalat teljességének? Meg sem értené, mi ez, nemhogy eszébe jutott volna.*

⁶⁷ *Holott okosabb lett volna, ha lefelé a felnézés céljából pillant?*

– „... túl komolyan véve Sinkó Ervinnek a magyar irodalomszemlélet elmaradottságáról szóló tanítását, századunk magyar íróopusainak az újjáértékelését⁶⁸ kezdte meg.” (117)

⁶⁸ *Ki volt az inspirátor, nem érdekes. Tény viszont, hogy Bori újjáértékelései gazdagították a magyar irodalmi gondolkodást. Mert nemcsak akkor írt Németh Lászlóról, Déryről, Krúdyról, József Attiláról, Mészölyről, Mándyról, Pilinszkyről, Juhászról, Nagyról, Tandoriról, amikor „otthon” róluk nem vagy másként írtak, hanem írásai korszerűbb szemléletet is példázta, irodalmi szempontúak voltak, míg az egyetemes magyar irodalomszemlélet társadalmi és politikai meghatározottságú volt. Ezt „fönt” is elismerik.*

– „... az egységes magyar irodalmat – fikcióként – csak a romantikától kezdve fogadja el, vagyis a másfél évszázad óta kialakult közös nemzeti (számos gyökérszálukban és vonatkozásokban: nemzetközi) hagyományok helyett a történelmet (vagyis lényegében a tömegert) tekinti⁶⁹ az irodalmat és a művelődéstörténelmet meghatározó erőnek.” (118)

⁶⁹ *No comment!*

– „A nyelv, a stílus, a gondolkodás- és viselkedésmód szerinte mindig az életkörülményeknek a függvénye. Ezért nem számít, hogy nincs irodalmi folytonosság,⁷⁰ örökölt kulturális forma.” (118)

⁷⁰ *Már hogy lenne! A nyelv, a stílus valóban nem része az irodalmi folytonosságnak.*

– „Az irodalomtörténésznek azzal, hogy az avantgárdot mint alkotói törekvést tüzte zászlajára (a magát a haladó világ avantgárdjának valló titói politikának megfelelően, s a Jugoszlávia-szerte immár realizmusellenes politikának a szellemében), túl nagy érvényesülési lehetősége nyílt, semhogy egy-egy többé-kevésbé avantgárd életpálya⁷¹ gondosabb mérlegelésével bibelődött volna.” (119)

⁷¹ *Még mindig Bori! Ő irodalmunk első számú közellensége. Ráadásul még irodalomtörténetet is írt. Kell ennél súlyosabb bizonyíték? Az avantgard zászlóra tüzése után valóban mással sem foglalkozott, csak ezzel. Bizonyíték: a Krúdy-, a Móricz-, a Kosztolányi-kötet, a tanulmányokat ne is említsük.*

– „Bori az irodalom felszabadítását vállalta, s ennek érdekében esszé-sorozatot írt,⁷² megfelelő szekunder irodalommal.” (119)

⁷² *Ez dicséret vagy elmarasztalás? Az, hogy „szekunder irodalommal” egészítette ki esszé-sorozatát, inkább az utóbbira enged következtetni.*

– „... a leginkább vajdasági. Nemcsak azért, mert észak-bácskai tanyavilágnak a szülőtte, s nem is csupán amiatt, mert egész életpályája tájunk szociális és kulturális elkötelezettjeként mutatja. Költőnk esetében ugyanis embernek és környezetének azonossága leginkább érzelmi színezetű s szinte mitologikus mélységű. Szegénysorsú, munkás életű sokgyerekes családban született, s ennek a kis közösségnek a megtartó erejét akkor is őrizte a szíve, amikor már a nagyközösségi méretekben, és a politikusoktól tartva⁷³ kellett gondolkodnia verseiben.” (121–122)

⁷³ *Fehér Ferencről van szó. Értem, a kisebbségi író nem gondolkozhat nagyközösségi méretekben.*

– „Költőnk a verseinek túlárado személyességét a népiesek eszmevilága és a *Nyugat* verseszménye segítségével igyekezett⁷⁴ megzabolázni.” (122)

⁷⁴ *Mi volt Fehér, költő, vagy cirkuszi bűvész? Ha sikerült „megzabolázni”, az és éppen úgy, az utóbbi.*

– „Mindennek az volt az alapfeltétele, hogy Fehér Szabadkáról Újvidékre⁷⁵ került, ahol főiskolai tanulmányait végezve s később szerkesztőként, majd újságíróként sem volt képes feloldódni a számára idegen környezetben.” (122)

⁷⁵ *Igen, mindenért Újvidék a bűnös. Fehér 1949-től élt Újvidéken, első kötete két évvel később jelent meg, ugyaniit, mi sem természetesebb, hogy a még el sem indult költőt megrontotta az a csúnya város.*

– „... Fehér Ferenc az egyre lealjasodottabb valóságot⁷⁶ nem tartotta méltónak arra, hogy megverselje; illetve a versformáját nem volt képes annyira lerombolni,⁷⁷ hogy létélményével adekvát formát teremtsen. Meg aztán a költészet – a publicisztikával ellentétben – nem a részről, hanem az egészről ítélkezik, anélkül, hogy javaslattal enyhíthetné⁷⁸ az állásfoglalást.” (124–125)

^{76, 77} *Hogy lehetett leginkább vajdasági költő, ha a legvalósabb vajdasági valóságot nem tartotta méltónak megénekelni? – Sose tudtam, hogy a versformát le kell rombolni ahhoz, hogy a létélmény adekvát formát kapjon.*

⁷⁸ *Csak azt értem, hogy V. G. szerint a költészet „ítélkezik”. Értem, de nem hiszem el. Amit utána mond, azt már nem is értem.*

– „Közvetlen vallomások helyett Ácsnál a mű egésze beszél⁷⁹ – sokszor nagyon meggyőzően.” (125)

⁷⁹ *A „mű egésze” nem tartalmazza a vallomásokot?*

– „Eszerint Ács magatartása kezdettől fogva az etika és annak részleges ellenlábasa, az esztétika között⁸⁰ őrlődik.” (126)

⁸⁰ *Mióta vannak „ellenlábasi” viszonyban az esztétika és az etika? Csak mások, egészen!*

– „A *Kéz a kilincsen* c. kötet (1953) tanúsága szerint az erkölcs a fiatal költő számára nem zárta ki⁸¹ a szépségtörő nyíltságot.” (126)

⁸¹ *Már hogy zárná, ha a nyíltság erkölcsös!*

– „A *Csönd helyett vers* c. második Ács-kötet (1960) nem véletlenül kapott Híd-díjat, a világban a helyét meglett embernek a magándal-sorozata,⁸² sajátos szocialista biedermeier.” (126)

⁸² *Már azt hittem, V. G. egyszer legalább dicsérettel nyugtázza a Híd-díj odaítélését, aztán az idézet vége – „sajátos biedermeier” – ráébresztett, szó sincs róla. A biedermeier nála ördögűző tömjént jelent. Ács is, Urbán is szocialista biedermeiert művelt? Lehet, mert aligha képzelhető el költészetünkben két „rokon lelke” poéta, mint Urbán és Ács. V. G. tudhatja, ő monográfiai írt Ácsról.*

– „... a háború utáni indulását követően ő is a művelődéspolitikai hatására⁸³ változtatott legalább két ízben igen sokat költői hangnemén.” (130)

⁸³ *Mire képes az a művelődéspolitikai, a költők hangnemét is megváltoztatja! Nem is tudtam, hogy ezzel is törődik.*

– „... leginkább csak néhány szóból álló verseinek⁸⁴ gyűjteményét Híd-díjjal tüntették ki.” (131)

⁸⁴ *Újabb irodalmi előírás V. G. módjára: néhány szóból nem lehet verset írni. Illetve lehet, de akkor a költő Híd-díjat kap.*

– „Hogy két évtizeden át művészként elsősorban a gyermekek számára van mondanivalója (...), az részben a pedagógiai ösztönével, részben pedig a modern irodalmi általánosítás, tehát a radikálisabb tagadás elutasításával⁸⁵ függ össze.” (133)

⁸⁵ *Jó tudni: „a modern irodalmi általánosítás” annyi, mint „a radikálisabb tagadás elutasítása”. Csak ez az utóbbi mi, főleg Némethnél, nem tudom.*

– „... az általános emberinek a közegében mozgó, intellektuális fróként futott be, majd idejekorán⁸⁶ elhallgatott.” (135)

⁸⁶ *Amint befutott. Minek fusson tovább?*

– „A színhely (. . .) nem csupán az egzotikum miatt került a dalmát szigetvilágba, hanem az alkotói megvalósulás érdekében is. Majornak annyira elmarasztaló a véleménye a szocialista társadalomról, hogy szatirikus törekvésének csak a vajdasági (magyar) ember konkrét valóságától távol, és az általános emberinek a jegyei révén⁸⁷ szerezhethetné érvényt.” (136)

⁸⁷ *Ezért nem lehet Major vajdasági író, mert annyira elmarasztaló a véleménye a szocialista társadalomról, hogy csak a dalmát szigetvilágba helyezve mondhatja el. Attól azért nem mentesül, hogy ne buktassák felfelé (137. old.), így teszi a hatalom ártalmatlanná az írókat.*

– „Költőként viszont nem csupán azért nem érvényesülhetett, mert jelentős formakultúrájának vissza kellett húzódnia a szabad vers újvidéki⁸⁸ árvize elől, hanem azért sem, mert Dér a biedermeierbe burkolózott,⁸⁹ ahelyett, hogy – egzisztenciális kockázattal – vállalni merete volna közérdekű élményanyagát, többszörös megalázottságának ihletését.” (138)

^{88, 89} *1971 szeptembere óta létezik egy Üzenet c. szabadkai folyóirat, ott is lehetett volna közölni a verseket. – Ismét – hányadszor is? – a biedermeier.*

– „A regény főhőse fiatal orvos, akinek egy éjszakájába sűrűsödnek a megtorlásoknak a tisztázatlan eseményei, valamint a szocializmus építésével kapcsolatos⁹⁰ dezillúziók.” (141)

⁹⁰ *A legszebb példa arra, hogy V. G. nem tud mit kezdeni egy irodalmi szöveggel. Akkor sem, ha elevenünkbe vágó művel találkozik, mint amilyen Burány regénye. Tóth Ferenc Jób c. drámáját például meg sem említi. Ha nem vajdasági, kisebbségi traumákról szól a mű, elutasítja, ha igen, három érdektelen sort mond róla, vagy annyit se.*

– „Ipar- és képzőművészeti érdeklődése akkor is rajta hagyta nyomát irodalmi tevékenységén, ha elsősorban mégis a művelődéspolitikai⁹¹ határozta meg munkásságát.” (143)

⁹¹ *Pedig hogy erőlködött a művelődéspolitikai, hogy Deák irodalmi munkásságán ne „ipar- és képzőművészeti érdeklődése” hagyjon nyomot.*

– „Deák legsikerültebb drámája a *Légszomj*, amely abszurd formatechnikája ellenére is a vajdasági lét mélységeiből⁹² tör föl . . .” (145)

⁹² *A „vajdasági lét” mélységei nem törhetnek fel egy abszurd drámában?*

– „Bori Imre formális irodalomtörténeti méltatását⁹³ nem számítva, csak Szabadkán és a Tisza mentén, illetve Magyarországon⁹⁴ lehettek méltányosabbak.” (145)

^{93, 94} *Ha van, Boritól akkor sem kell. Nézzen már utána V. G. a Varga-irodalomnak, lapokban, folyóiratokban, mindenütt.*

– „. . . Túl mélyről s ugyanakkor túl magasról⁹⁵ szemléli az embert ahhoz, hogy megfelelhessen volna az aktualitásokra figyelő Symposium-nemzedék értékstandardjának. Varga elbeszéléseinek emberképe ugyanis statikus volt: hősei mozgatórugója a fajban⁹⁶ rejlett, nem pedig a társadalomban vagy a történelemben.” (145–146)

⁹⁵ *Most akkor honnan?*

⁹⁶ *Ezt nem hiszem, hogy Varga Zoltán megköszöni az „irodalomtörténésznek”.*

– „E parabolák szembetűnő erénye a vízió plasztikus realizmusa.”⁹⁷ (146)

⁹⁷ *Így, mind együtt?*

– „Drámáinak minősége között is jelentős a különbség.⁹⁸ Vagy a (baloldali) dokumentarizmushoz járnak közel, vagy pedig parabolikus utalásokkal az abszurd életérzésének jegyében születnek.” (149)

⁹⁸ *Igaz, van minőségi különbség, de az említett vaglyagosság műfaji és stílári jellegű; mindkettő lehet jó és rossz irodalom, de nem egymás ellenében.*

– „Stílusát a hagyományok szellemében – olykor szecesszióra⁹⁹ emlékeztetve – alakította ki.” (149)

⁹⁹ *Holti Mária is „szecessziós”!*

– „. . . nem mélyed el kellőképpen az emberi sorsokban, vagyis valóságképe nem tágabb a hatóságilag engedélyezettnél.¹⁰⁰ Nem hiába ért el sikereket a Forum regénypályázatán.” (151–152)

¹⁰⁰ *Mi mindennel nem törődik a hatóság. Persze jó, mert így tudni, mit kell díjazni a Forum regénypályázatán. Tudta V. G. is, ő zsűritag volt!*

– „. . . gondolatai általában azon akkor divatos (ellen)tétel körül horgonyoztak le, amely szerint a mű egy, a saját törvényei¹⁰¹ szerint létező új valóság.” (153)

¹⁰¹ *Még ilyet: egy műnek „saját törvényei” vannak. Ezt mégsem!*

– „... *A szó fegyelme* (1972) már teljesen a legújabb (többé-kevésbé hermetikus)¹⁰² magyar költészetet vizsgálja, többnyire függetlenül a mű esztétikai értékeitől, főleg a nyelvi-strukturális összefüggésekre¹⁰³ korlátozódva.” (153–154)

¹⁰² *Emlékeztetnék: a Bányai vizsgálta „hermetikus” magyar versek elkövetői: Weöres Sándor, Pilinszky János, Rába György, Nemes Nagy Ágnes, Lator László, Marsall László, Tandori Dezső.*

¹⁰³ *A „nyelvi-strukturális” összefüggések függetlenek az „esztétikai értékektől”?*

– „... Tolnai is írt alkalmi propaganda-verset, ám ez pusztán cinizmusából eredt, minthogy nála¹⁰⁴ a következetlenség jelenti a következetességet.” (156)

¹⁰⁴ *Szép kis dicséret.*

– „... a vajdasági magyar költészetnek a nihilben fuldoklásáért, a műesztétikai¹⁰⁵ etikának a száműzetéséért ő is felelős.” (156)

¹⁰⁵ *Miféle csodabogár a „műesztétikai etika”?*

– „A vádlói feljelentést és bírósági ítéletet kiváltó Rózsa-cikkhez, annak összefüggéseivel neki akkor sincs köze,¹⁰⁶ ha abban az időben ő volt is az *Új Symposion* szerkesztője, s emiatt felelősségre is vonták . . .” (156)

¹⁰⁶ *Már hogy lenne, ha egyszer ő volt a főszerkesztő, de ez nem illik bele V. G. Tolnai-képébe.*

– „Ahhoz képest¹⁰⁷ sokat ír, hogy mindegyik verse emberileg élvezhető magvat hordozzon, ezért viszonylag sok selejtes szöveget is produkál.” (157)

¹⁰⁷ *Biztos, hogy „ahhoz képest”? Vagy mit is akar V. G. mondani?*

– „... az 1983-as *Virág utca 3* akkor is szociografikus igényű családi önarckép, ha a szorongás csöndjében nem futhatja mindig életserkentő szellemességre.”¹⁰⁸ (158)

¹⁰⁸ *Ki hitte volna, hogy a „szociografikus igényű családi önarckép” akkor igazi, ha „életserkentő szellemességre” ismerünk benne?*

– „Mélyről fakadó s egyben durván közvetlen vallomás ez az életnek a nem szalonképes¹⁰⁹ vonatkozásairól (. . .).” (159)

¹⁰⁹ *Elárulom, Domonkos verséről, a Kormányeltörésben-ről van szó. Legtöbb, ami egy kritikusnak erről eszébe juthat, hogy az „életnek nem szalonképes vonatkozásairól” szól? Itt hol marad a vesszőparipa, a kisebbségi sors taglalása? Holott lenne rá ok, bőven.*

– „Az »ahogy esik, úgy puffan« verslogika¹¹⁰ a későbbi versesköteteket is meghatározza.” (162)

¹¹⁰ *Ennyit tud V. G. a szürrealizmusról. Ahogy esik, úgy puffan.*

– „Egy-egy művészi kompozíció kiérlelésére neki nincs türelme, minthogy a Forum mérvadó kritikusai nem igényelnek¹¹¹ az értelem számára is hozzáférhető, a jelenünkből is ihletődő, önismeretet és katarzist szolgáló műalkotásokat.” (163)

¹¹¹ *Ravasz ez a Brasnyó, rájött, mit nem igényelnek a Forum mérvadó kritikusai, s ő többet nem hajlandó nyújtani. Még a művészi kompozíció kiérlelésével sem törődik. Ilyen B. írói lelkiismerete.*

– „... csak a szabadkai Üzenet¹¹² c. folyóirat recenzensei (pl. Varga István) figyelmeztettek többször is a mondatok öncélúan partatlan áradásának veszélyeire.” (163)

¹¹² *Hol másutt, mint épp az Üzenetben, ahol V. G. néhány éve bennfentes?*

– „A Brasnyó-művek mennyiségének és minőségének ellentmondása abból ered, hogy az író maró társadalomkritikája és embergyűlölete túl ezoterikus¹¹³ ahhoz, hogy ártson annak a kultúrpolitikának, amelynek érdeke ellen lett volna az emberi magatartásnak az esztétikai élményen keresztüli forradalmasítása.” (163)

¹¹³ *Érthetetlen.*

– „E vállalkozás sem nélkülözhetette a bátorságot,¹¹⁴ hiszen a századfordulótól a második világháború kitöréséig zajló cselekmény középpontjában egy német munkáscsalád és egy álmodozó hajlandóságú magyar pástorivadák áll. Az író semmibe veszi az állami történelemszabványt, mert egyrészt emberi teljességükben látatja a németeket, másrészt pedig lassan öntudatosodó magyar zsellér helyett, egy óvatosan, minél kisebb becstelenséggel mindenkihez alkalmazkodni kész zenészt szerepeltet.” (165)

¹¹⁴ *Már régen nem volt bátorság a V. G. elképzelte „állami történelemszabvány” ellen írni. És régen már zsellérről sem kellett a regénynek szólnia. (Emlékeztetőül: Herceg: Ég és föld. 1959; Varga: A méregkeverő. 1966; Gion regénye 1973-ban született.)*

– „... etikai alapon¹¹⁵ számos tanulmánykötetet jelentetett meg, amelyek helyenként azért vitathatók, mert nem mindig veszi kellő mértékben tekintetbe a kultúra nemzeti nyelvi kötődéseit.” (168)

¹¹⁵ *De ha egyszer őt az etika érdekli.*

– „... máig érvényes igazságokat fogalmazott meg a vajdasági magyarok irodalmáról. Költészetünket és prózánkat sommásan monológoknak, kritikánkat pedig a monológokról szóló monológoknak¹¹⁶ tartotta.” (170)

¹¹⁶ *Most már világos: ki irodalmunk bölcse – Hornyik Miklós.*

– „... írásait magyarországi folyóiratok közlik, egyetlen könyvet sem adtak ki tőle Újvidéken.”¹¹⁷ (174)

¹¹⁷ *Miért, Magyarországon vagy Újvidéken kívüli kiadók, néhány éve vannak, legyenek is, adtak ki Vicei-könyvet?*

– „... üzenetének tézisszerűségére¹¹⁸ az is utal, hogy az író nem sokat ad a külső formára: az egyes fejezeteket az ábécé első betűivel jelölte meg, s a három központi szereplő belső életének beírása sem különbözik sokban¹¹⁹ egymástól.” (175)

^{118, 119} *Ott a tézis, minek gondolni a külső formára, meg arra, hogy a szereplők belső élete különbözzön egymástól? Igaz is, még majd irodalom lesz, amit irodalmi mércékkel lehet vizsgálni.*

– „... nem csupán saját csúcspontjára, hanem a délvidéki prózának is az élvonalába jutott. Még akkor is, ha¹²⁰ ez a mű a Vajdaság Kazinczyjának, Szenteleky Kornélnak az életrajzára épül.” (177)

¹²⁰ *Hogy ezt Juhász Erzsébet nem tudta! Úgy kapaszkodott a csúcsra, hogy erre alkalmatlan témát(!) választott, Szenteleky életét. És ez miért lenne alkalmatlan?*

– „Itt már (...) a szuverén költői magatartást közelítette meg Böndör, akinek a korábbi években¹²¹ a Forum Könyvkiadó közelében óvatosnak illlett lennie.” (179)

¹²¹ *A jó pap holtig tanul, a költő pedig rájön, hogy játszhatja ki a kiadó éberségét, s öltheti magára a szuverén költői magatartást. És jól számított, lankad a figyelem, s Böndörnek sikerül megjelentetnie hetedik kötetét is, sőt, azóta már a nyolcadikat is, ezért még Híd-díjat is kapott, a két gyerekkönyvet ne is említsük.*

– „... csak harmadik verseskötetét jelentette meg Újvidéken¹²² ...” (182)

¹²² *Végre! Másutt is lehet könyvet kiadni, mint Csörgős tette Baranyában, miért kell ezt Újvidék bűneként említeni.*

– „Miként a Magyar Tanszéken diplomavizsgára többször sikertelenül készülő Danyi Magdolnának az esete tanúsítja, szemléletük egyenirányítása érdekében a hatalom a zsarolástól¹²³ sem tartózkodik.” (185)

„... az író az években a szűkebb értelemben vett irodalomnak a világába kénytelen emigrálni. Paul Celan és Pilinszky János költészetét¹²⁴ vizsgálva ...” (185)

^{123, 124} *Vastag pletyka. Hogy diplomálhasson, mondjon le szemléletéről. Így zsarol a Magyar Tanszék. Majd bünt bűnre halmoz. Danyit arra kényszeríti, hogy az irodalomba emigráljon, Celannal és Pilinszkyvel foglalkozzon. Tudja V. G., milyen jó társaság ez a két költő?*

– „Előfordulnak ugyan ilyen vagy olyan rímek,¹²⁵ ám ezek travesztáló célzatúak.” (190)

¹²⁵ *Verstanírók figyellem! V. G. új rímekeket talált fel. Az „ilyen vagy olyan rímekeket”. Tessék ezeket jegyzékbe venni.*

– „Így aztán a valóságnak, a képzetnek és a nyelvnek a kalandjaiból¹²⁶ áll össze ez a műesztétikát nem mindig tisztelő prózakötet.” (192)

¹²⁶ *Ismét az a „műesztétika”, amit nem értek. Persze, azt sem értem, mi másból állnak a „műesztétikát” tisztelő prózakötetek, mint valóságból, képzeletből és nyelvből.*

– „Élményvilágát itt már a maga teljességében vállalhatja, minthogy a nemzeti-kulturális elnyomatás eddig jobbára szublimált¹²⁷ indulatait is felszabadítja.” (195)

¹²⁷ *Hogy eddig miért nem lehetett a „szublimált” indulatokat felszabadítani? Ki tiltotta Tarinak!*

– „A *Drávaszögi keresztek* (1988) vallomásértékű regény, még ha¹²⁸ egy parasztfü monológja alkotja is a művet.” (195)

¹²⁸ *Még ha? Egy parasztfü monológja nem lehet művet alkotó vallomásértékű?*

– „... . okosabbnak tartotta a gyermekkorba, külföldre és a stílusba¹²⁹ menekülni prózai műveiben.” (197)

¹²⁹ *Igaza volt Szathmárinak, inkább stílusba, mint stílustalanságba menekül.*

– „... . meg kellett gondolnia: meddig terjedjen költői tiltakozásának hat ára, ha a *Híd*ban¹³⁰ akarja vizontlátni verseit.” (197)

¹³⁰ *Honnan tudja?*

– „... . Őt az esztétizmusnak a fellegrárában igyekeztek bennhagyni, minthogy Szentkuthy Miklósról¹³¹ írt tanulmányát adta ki a Forum.” (197)

¹³¹ *A Danyi-szindróma, csak előjátékként hiányzik a sikeres vizsgát feltételező zsarolás, s Feketét nem Celannal meg Pilinszkyvel zárták össze, hanem Szentkuthyval. V. G. szerint ez sem jobb. Ugyanakkor különös, hogy Fekete Szentkuthy-dolgozatait már nemcsak a Forum adja ki, romlik a világ.*

– „... . egy nyelvileg igényes, de biedermeier¹³² jelleget is őrző dikciót alakított ki . . .” (197)

¹³² *Még egyszer, utoljára feltűnik a famózus biedermeier. Most P. Nagy költészete kapcsán. Talán összegezzünk: volt egyszer Szenteleky, Kosztolányi, Urbán, Ács, Dér s most P. Nagy. S mindannyiunk költészetére ez a cudar biedermeier a jellemző?*

– „A legfiatalabb prózaírók fantáziája (...) paradox módon gazdagabb,¹³³ mint a költőké.”
(198)

¹³³ *Elhiszem, csak szeretném tudni, miféle fantáziájuk gazdagabb a prózaíróknak, mint a költőknek, s miért paradox módon. A többi szümmel.*

GEROLD László

S Z Í N H Á Z

KOPECZKY LÁSZLÓ: VIGYÁZZ, HA JÖN A NAGYBŐGŐ!

Szerzőnk bohózata (*Vigyázz, ha jön a nagybögő!*) speciel azzal nehezíti meg a rendező dolgát – nincs nehezebb a könnyű műfajnál! –, hogy komikuma, annak ellenére, hogy az író a műfajnak megfelelően helyzetekben gondolkodik, mindenekelőtt verbális. A színpadon tehát akkor érvényesülhet igazán, ha rendezőjének sikerül az irodalmi jellegű komikumot színpadi formába öltöztetni. Amihez az kell, hogy az előadás színre vivője ne csak reprodukálja az író elképzelt bohózati helyzeteket, hanem hogy a szerző szöveceit, nyelvi kópéságait (írásait Kopeczky László gyakran Kópéként jegyzi!), melyek nemritkán nélkülözik a logika, a józan ész konvencióit, színszerűvé formálja, a humort az egyik alkotói szférából átvezesse a másikba: irodalomból színházat csináljon.

A „történetre” nem kell különösebben ügyelni, az ugyanis nem több, mint hogy egy nő (Lina = Jónás Gabriella) sok szép ruhát szeretne, meg természetesen bundát is, férje (Titusz = Albert János) viszont képtelen ezt biztosítani, ezért arra vállalkozik, hogy túsztejjel és zsarolással pótolja a szükséges gardróbpenzt. Csakhogy ebben sincs szerencséje. Nem a dúsgazdag Meggy-mag-királyt (Búbos András) lopja el, hanem a kölcsönzött nagybögőtokban egy nőcsábász porszívóügynököt (Túsz = Korica Miklós) cipel haza, ahol a műfaj szabályai szerint „találkát ad(hat)nak” egymásnak Mikulás, Titusz dadogós barátja (Magyar Attila), aki bosszúból mindenkinek mindent elárul, s így keveri össze a szálakat, illetve hozza össze a szereplőket, Mikulás őrmester-feleségét (Kotroba Júlia), a férjét kereső Túsznét (Kasza Éva), ki kétségbeesetten bosszúért liheg, a Meggy-mag-királyt, akit másodsorra már sikerül elrabolni, ennek ronda, de szereleméhes feleségét (Sziráczky Katalin), aki éppen a Túszzal flörtöl (Így történhetett meg, hogy a Hiltonban a pénzes újjgazdag helyett Titusz a Túszt ejtette foglyul), valamint a feljelentésekre vissza-visszatérő nyomozókat (Péter László és Vukosavljev Iván), a leleplező fotókat készítő fényképészt, és egy arabot, akinek a tevéjét köttették el.

Szinte mindenki keres valakit és menekül valamitől, miközben pénz- és/vagy párszerzésen spekulál, amihez a műfaj hagyománya szerint nem kell más, mint egy színhely, ahol mindenki feltűnhet, oka van rá, és szükség esetén elbújhat, erre is oka van, mondjuk a szekrénybe vagy az ágy alá, bár a férfiak inkább a takaró alá bújnának a kívánatos háziasszonnyal, aki bundáért és szép ruhákért kész minden áldozatra.

Csupa elérhetetlen vágy és csupa kétbalkezes ügyefogyottság – ennyi a bohózat jól ismert, de ezúttal sajátos kópés nyelvi humorral töltött patronjait pukkanasztató túzjáték,